

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені І. І. МЕЧНИКОВА
ФАКУЛЬТЕТ ЖУРНАЛІСТИКИ, РЕКЛАМИ ТА ВИДАВНИЧОЇ СПРАВИ
КАФЕДРА ПЕРІОДИЧНОЇ ПРЕСИ ТА МЕДІАРЕДАГУВАННЯ

ІСТОРІЯ ЖУРНАЛІСТИКИ ТА ПУБЛІЦИСТИКИ

ЧАСТИНА 1: ЗАРУБІЖНА ЖУРНАЛІСТИКА

Методичні вказівки
та завдання для самостійної роботи
здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 061 «Журналістика»

Одеса
Видавець С. Л. Назарчук
2025

УДК 070(1-87)(091)(072)

I-907

Укладачі:

Мусій В. Б., доктор філологічних наук, в. о. завідувача кафедри періодичної преси та медіа редагування факультету журналістики, реклами та видавничої справи ОНУ імені І. І. Мечникова;

Чмир А. В., доктор філософії (PhD), старший викладач кафедри періодичної преси та медіаредагування факультету журналістики, реклами та видавничої справи ОНУ імені І. І. Мечникова.

Рецензенти:

Іванова Олена Андріївна, доктор наук із соціальних комунікацій, професор, декан факультету журналістики, реклами та видавничої справи Одеського національного університету імені І. І. Мечникова;

Задорожня Аліна Григоріївна, кандидат політичних наук, доцент кафедри журналістики, реклами та медіакомунікацій факультету журналістики, реклами та видавничої справи ОНУ імені І. І. Мечникова.

Рекомендовано до друку

*вченою радою факультету журналістики, реклами та видавничої справи
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
Протокол № 3 від 27 листопада 2025 року.*

Історія журналістики та публіцистики : метод. вказівки та завдання для самост. роботи здобувачів першого (бакалавр.) рівня спец. 061 «Журналістика» / уклад.: В. Б. Мусій, А. В. Чмир. Одеса : Видавець С. Л. Назарчук, 2025. Ч. 1 : Зарубіжна журналістика. 28 с.

Мета видання – ознайомлення слухачів з ключовими положеннями такої дисципліни як «Історія журналістики та публіцистики», допомога в засвоєнні лекційного матеріалу, підготовці до практичних занять та виконанні самостійної роботи з ключових тем курсу. Пропонуються визначення найважливіших теоретичних понять, якими слухач має вміти оперувати після засвоєння матеріалу, завдання для самостійної роботи.

Цільова аудиторія – здобувачі першого (бакалавр) рівня вищої освіти спеціальності 061 «Журналістика».

УДК 070(1-87)(091)(072)

© Одеський національний університет
імені І. І. Мечникова, 2025

© Мусій В. Б., Чмир А. В., укладання, 2025

ЗМІСТ

Мета та завдання навчальної дисципліни «Історія журналістики та публіцистики»... 4	
Зміст навчальної дисципліни «Історія журналістики та публіцистики»..... 4	
Методичні рекомендації, матеріали та завдання для самостійної роботи..... 5	
Питання для підсумкового контролю..... 25	
Список рекомендованої літератури..... 26	
Перелік курсів на платформі Prometheus, які здобувачам рекомендовано пройти у межах неформальної освіти..... 27	

Мета та завдання навчальної дисципліни «Історія журналістики та публіцистики»: сформулювати розуміння здобувачами історії журналістики як складного багатовекторного процесу, виявлення та усвідомлення факторів, які на нього впливали і визначили його характер; сприяти засвоєнню здобувачами уявлення про специфіку масово-інформаційної діяльності, обумовленість її незбігів з іншими різновидами вербальної діяльності скерованістю журналістики на забезпечення об'єктивною інформацією широких верств населення, а також на розвиток засобів та каналів передачі цієї інформації.

Завдання:

- сприяти формуванню цілісного уявлення здобувачів про фактори впливу на процес виникнення і розвиток журналістики від пражурналістських форм до нинішнього глобального інформаційного простору;
- продемонструвати обумовленість розвитку журналістики загальними закономірностями історико-культурного розвитку людства, специфічними для кожної країни соціально-історичними обставинами;
- навчити виявляти і аналізувати риси журналістики як форми масово-комунікативної діяльності на кожному окремому етапі її існування;
- ознайомити з історією виникнення й розвитку найвидатніших світових газет і журналів, а також інших каналів масової комунікації (інформаційні агентства, радіомовлення, Інтернет);
- надати уявлення про напрями розвитку публіцистики як суспільно-значимої діяльності, про постаті та твори видатних публіцистів;
- сформулювати критичне осмислення всіх процесів і явищ, пов'язаних з мас-медійним простором;
- проілюструвати участь журналістики і публіцистики як соціального інституту у найважливіших історичних подіях, політичних і соціальних конфліктах.

ЗМІСТ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ІСТОРІЯ ЖУРНАЛІСТИКИ ТА ПУБЛІЦИСТИКИ»

Змістовий модуль 1: Історія зародження зарубіжної журналістики і публіцистики

Вступ. Мета та завдання курсу «Історія журналістики і публіцистики». Історія журналістики як один із складників журналістикознавства, об'єкт і предмет історичного журналістикознавства. Проблема диференціації пражурналістських та журналістських явищ і її вирішення сучасними науковцями. Обумовленість процесу виникнення та розвитку журналістики та публіцистики політичними та соціально-культурними факторами.

Виникнення та розвиток найпростіших форм журналістики як форми масово-інформаційної діяльності. Усні і письмові канали передачі інформації у давньому світі. Виникнення мистецтва красномовства в античній Греції. Основні жанри риторичних виступів, видатні майстри публічного слова в античній Греції та античному Римі. Поява історичних записів як важливого джерела інформації. Виникнення професії інформатора у Давньому Римі, інформатори-операрії та інформатори з кола політичних діячів. Публікація щоденних відомостей на глиняних дощечках як початок шляху до створення офіційної газети. «Моральні листи до Луцілія» Луція Аннея Сенеки як одна з видатних пам'яток історії публіцистики. Проповідь як публіцистичний жанр, мистецтво проповіді доби середньовіччя.

Поява друкарства як важливіша передумова виникнення періодики, значимість діяльності І.Гутенберга. Пошуки засобів виготовлення паперу як засобу передання інформації як ще один обов'язковий складник процесу зародження періодики.

Стан періодичного друку у XVI-XVIII ст. Основні типи періодичного друку: щотижнева газета, щоденна газета, журнал. Сплеск мистецтва публіцистики у добу Реформації, діяльність Мартіна Лютера, 95 тез, спрямованих проти католицької церкви; «Похвальне слово Глупоті» Еразма Роттердамського. Газетна та журнальна періодика, Т.Ренодо – перший професійний журналіст. Журналістика й публіцистика доби Просвітництва: Д.Дефо, Дж.Свіфт, Д.Аддісон, П.Мариво, Вольтер, Д.Дідро як видатні постаті XVIII ст. Американська журналістика XVII-XVIII ст.: перші американські газети і журнали.

Змістовий модуль 2: Журналістика країн Європи та США XIX-XX ст.

Стан журналістики та публіцистики у XIX ст. Поділ преси на масову та елітарну (якісну), посилення ролі реклами і процес комерціалізації преси, складання матеріально-технічної та технологічної (винахід фотографії, телеграфу, телефону і радіо) бази журналістики. Прогрес у галузі оформлення друкованих видань, а також у зростанні їхнього тиражу; поява літературно-художніх журналів. Вихід на міжнародний ринок інформаційних агентств. Виникнення «жовтої преси». Виникнення руху «тих, хто розгортає бруд» в журналістиці США. Декларування принципів об'єктивності, критичного ставлення до влади як підґрунтя нового журналізму. Статус журналіста у суспільстві. Перші журналістські об'єднання.

XX ст. – новий етап розвитку журналістики та публіцистики. Поява радіомовлення і його популярність. Аудіовізуальні ЗМІ як головний конкурент періодичної преси. Складання системи громадської думки – public relations.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ, МАТЕРІАЛИ ТА ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Наведені теоретичні положення скеровані на поглиблення знань здобувачів з ключових тем курсу, а також на їхню підготовку до виконання завдань самостійної роботи та підготовки до практичних занять.

1. Історія журналістики як складник журналістикознавства

Історія журналістики – це наука про розвиток масово-інформаційної діяльності від її зародження до наших днів, включно з усією множинністю явищ (як друкованих, так і електронних органів масової інформації).

Предметом історії журналістики як наукової дисципліни є:

- генезис системи засобів масової інформації й комунікації;
- обумовленість розвитку журналістики соціально-політичними процесами, національно-визвольними рухами, культурним та духовним розвитком людства;
- особливості формування та функціонування різних видів, типів і систем періодичних та неперіодичних видань, а також жанрів літературно-публіцистичної творчості.

Історію журналістики розглядають як комплекс трьох видів:

- історія періодичної та неперіодичної преси;
- історія публіцистики;
- історія розвитку теле-, радіо- й on-line журналістики.

Стадії розвитку журналістики такі:

1. Пражурналістські явища.

2. Початок друкарства (сер. XV ст.) і поява друкованих газет, що витісняють рукописні «листки новин».
3. Формування періодичної преси у XVII ст.
4. Набуття журналістикою статусу популяризатора розумних ідей у XVIII ст.
5. Перетворення журналістики на впливовий суспільний інститут (FourthEstate) у XIX ст.
6. Поява радіомовлення та телебачення, застосування комп'ютерів, поглиблення інформаційно-комунікаційних процесів, створення національних монополій та транснаціональних корпорацій у сфері мас-медіа як специфічні ознаки журналістики XX ст.

Історію журналістики розглядають як комплекс трьох видів:

- історія періодичної та неперіодичної преси;
- історія публіцистики;
- історія розвитку теле-, радіо- й on-line журналістики.

2. Вирішення питання про сутність пражурналістики в сучасній науці

Наведемо кілька точок зору журналістикознавців.

Павло Максимович Федченко (1920-2002) виклав своє розуміння історії формування журналістики у праці «Преса та її попередники» (1969), в якій обґрунтував думку, що при висвітленні шляхів становлення періодичної преси слід урахувати:

1) попередні публіцистичні традиції як базу журналістики («...і в хронологічному, і в жанрово-тематичному планах попередні публіцистичні традиції й досягнення були справжнім підґрунтям, базою періодичної преси»);

2) різні форми *фіксації історії сучасності*;

3) наявність різноманітних *розповідей про сучасне* (життя, події, явища, факти).

Таким чином науковець наполягав на тому, що в процесі вивчення історії журналістики слід враховувати, що її сутність полягає не тільки в інформуванні, але й в рефлексії сутності того, що відбувається (про що інформують), а також – в поширенні інформації (розробці і впровадженні усталених специфічних засобів поширення).

Таке розуміння сутності журналістики надало йому можливість розглянути процес і закономірності її розвитку від початкових форм (послуги гінців та промови ораторів) через закладення бази інституту масового інформування до створення системи масової комунікації.

Концепція сутності пражурналістики доволі розгорнуто викладена **Ігорем Леонідовичем Михайлиним (1953 – 2023)**. У вступній частині до підручника «Історія української журналістики» він визначив сутність цього феномену як «такого стану масово-інформаційної діяльності, що передує народженню друкованих періодичних видань і характеризується усними і письмовими рукописними способами збирання, обробки й

поширення інформації у стародавньому світі»¹. Усі явища пражурналістики науковець представив у вигляді двох її типів: «До першого, - писав він, - залучаємо набутий людством досвід збирання і опрацювання зовнішньої інформації; до другого – виготовлення внутрішньої інформації». «Важливе місце серед пражурналістських явищ, - продовжував І.Л. Михайлин, - займає розвиток системи комунікації, тобто способів передавання інформації з одного місця в інше та розповсюдження її на масового споживача»². І.Л. Михайлин розподілив час існування пражурналістики на два періоди (античний і християнський) і у кожному виділив кілька складників. В добу античності – театр, історіографію, красномовство та давньоримські *acta senatus* та *acta diurna* як первісні газети, що заклали традицію інформувати громадян про найважливіші події в державі. У добу християнства, за словами науковця, до цих складників додалася ще проповідницька проза, публіцистична за своїм характером.

Степан Кость багато у чому не погоджується з подібним трактуванням того, що передувало журналістиці. Він пише: «...ні існування інформації, ні комунікації – зв'язки між індивідами, між індивідом і групою – у межах первісного, а згодом дедалі розвинутішого суспільства ще не дає підстав називати це не лише журналістикою, а навіть і пражурналістикою. Не дає підстав тому, що й сама інформація існувала в різноманітній формі, способи поширення її були теж різноманітними. Потреба в інформації, в належних комунікаційних зв'язках зросла з виникненням держави як вищої форми організації суспільного життя, але і за таких умов журналістика далеко не відразу стала специфічним соціальним інститутом»³. Тому, на думку С.Костя, те, що «вклали в зміст пражурналістики (наскельні чи печерні рисунки, ораторське мистецтво, листування, історична проза, всі інші засоби поширення інформації та сприяння комунікації), можна радше вважати протожурналістикою». «З усіх засобів, що забезпечували людство інформацією і зміцнювали зв'язки між індивідами, групами, верствами населення, - вважає С.Кость, - лише окремі містили зародок майбутньої журналістики як специфічного соціального інституту (наприклад, протогазети в Давньому Римі, Китаї)»⁴. У зв'язку з цим С.Кость пропонує назвати всі ті феномени, про які йдеться як про пражурналістські, до протожурналістики. «Поняття протожурналістики, - пише він, - допомагає зрозуміти, що були вже перші, попередні, пробні взірці журналістики в сучасному розумінні»⁵

¹Михайлин І.Л. Історія української журналістики. Період становлення: від журналістики в Україні до української журналістики. Харків: Прапор, 2004. С.6.

²Михайлин І.Л. Історія української журналістики. С.6.

³Кость С. Вступ до журналістики: навчальний посібник. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2022. С.22.

⁴Кость С. Вступ до журналістики. С.27

⁵Кость С. Вступ до журналістики. С.27.

Ще одну концепцію було запропоновано **Елеонорою Георгіївною Шестаковою**. На її думку, немає сенсу вести розмову про пражурналістські явища до середини XV століття з двох причин: а) відсутності антропоцентричності та історичності мислення; б) відсутності друкованої форми буття у «слова масової комунікації», а тому й її «легітимного існування».

Завдання: проаналізуйте наведені точки зору науковців і скажіть, чия думка про сутність такого феномену як «пражурналістика» здається Вам найбільш ґрунтовною.

3. Протожурналістські явища від античності до XVII століття

4.

Завдання: прочитайте уривок поеми давньоримського поета Вергілія «Енеїда». Що, на вашу думку, його поєднує з таким жанром сучасної журналістики як репортаж? Йдеться про жерця Лаокоона, який вимагав спалити величезного дерев'яного коня, який залишився біля стін Трої після того, як греки нібито повернулися додому. Лаокоон попереджав мешканців міста: «Бійтеся данайців, дари, що приносять!». Але ніщо не могло зупинити царя Пріама та його прихильників, які вирішили, що греки попливли додому, і дерев'яний кінь не може загрожувати Трої. Лаокоон наполягав на своєму. На підтвердження своїх слів він попросив дозволити йому піти, щоб принести бика в жертву Посейдону. "Коли я повернуся, - додав він, - сподіваюся побачити лише попіл, що залишився від цього дерев'яного коня". В цей час до берега, звиваючись незліченними кільцями свого тіла на хвилях моря, швидко підпливли величезні змії. Вони накинулися на синів жерця і розчавили їх. Самого Лаокоона чекав такий же страшний кінець. От як загибель Лаокоона та його синів описано Вергілієм:

Лаокоон, що жерцем був, Нептунові жеребом даний,
Жирного в жертву бика урочисто при вівтарі різав.
Аж із Тенеда по хвилях спокійних — тремчу, як згадаю,—
В звоях великих два змії на море злягли і прямують
Просто до берега; груди і гриви криваві їх вище
Хвиль виринають, над морем здіймаються, решта їх тіла
Рівно по морю простерлась великими в звоях хребтами.

З шумом заінілось море; от вийшли на землю, їх очі,
Кров'ю наповнені, іскрами сиплють; дрижать язики в них,
Лижуть з сичанням пащеки. Лиш глянули ми — сполотніли
Й порозбігались. Вони ж у рішучім розгоні прямують
Просто до Лаокоона. І спершу тіла обкрутили
Двох невеликих синів його змії обидва і далять
Та розідають суглоби. А потім так само й його вже,
Що ухопився за зброю й на поміч синам поспішає,
Ловлять і в звої великі обкручують тісно. Два рази
Впоперек вже і його обвинули і потім ще двічі
Шию хребтами, лускою покритими, тісно обвивши,
Високо вгору і голови, й шиї над ним піднімали.
Він одночасно вузли ті руками розсунути хоче,
В пасоці чорній увесь, отрутою стьожки священні

Збризкані, й крики жахливі його аж до неба сягають.
Зраний віл так реве, від жертвовної вирвавшись смерті
Й скинувши з шиї сокиру, яку йому вбито невміло.
Змії обидва чимшвидше у храм поповзли Трітоніди
Грізної, вгору на замок, залізли під ноги богині
Й там заховались під круглим щитом.

Особливо важливим кроком на шляху людства до пошуку засобів збору та розповсюдження інформації було **створення письма**. «Запровадження письма стало причиною виникнення свідомого авторства – явища епохального в історії людства, - пише В.В. Різун. - Свідоме авторство було початком виникнення професійного мовлення і формування елітарного прошарку професійних мовців (авторів), здатних керувати спільнотами. З виникненням письма закладаються основи професійного масового спілкування»⁶. Серед провідних каналів розповсюдження інформації за допомогою записів були такі: те, що називають «кам'яними листівками» (аннали – записи історичних подій за роками; графіті - написи і малюнки, видряпані на стінах давніх будівель, посудинах та інших предметах), елогії (записи родового древа видатних посадовців у давньому Римі) та епітафії. Нарешті у часи консульства Юлія Цезаря (з 59 року до нашої ери) з'явилося те, що можна вважати протогазетою. Йдеться про глиняні дощечки, на яких записували найважливішу інформацію як з сенатського, так і народного буття – щоденні відомості (страсти, воєнні події, повідомлення про засідання сенату тощо). Називалася ця протогазета «Acta diurnal senates as populi» («Щоденні протоколи сенату і римського народу»). Тих, хто збирав інформацію для «Actadiurnal» називали «діурнаріями». Вони були далекими попередниками журналістів. До речі, й само слово «журналістика» етимологічно пов'язане з латинським «diurnal» - від цього слова у французькій мові з'явилося «jour» (день), «journal» (спочатку – «щоденник», а пізніше – «газета»).



Іл. до: фуггер-газети

Перші газети (точніше – протогазети) були рукописними. Їхня історія пов'язана з активною діяльністю торговельних, портових міст, культурних центрів. Перші такі газети - «листи-новини»: венеційські аввізі, німецькі «фуггер-газети», «летючі листки», пасквілі, відомості (реляції), англійські «балади новин», французькі «конард», карикатури, альманахи й календарі тощо. Так, наприклад, «фуггер-газети» - це записи інформації ділового і політичного характеру, які робилися для банкірського дому Фуггерів і розповсюджувалися в Європі.

⁶Різун В.В. Теорія масової комунікації. Київ, 2008. С.16-17.

Безпосередньо слово «*газета*» походить від назви стародавньої дрібної венеціанської монети XVII сторіччя, якою читачі платили за листок з інформацією. Згодом назву грошової одиниці було перенесено на листок новин. У результаті з'явився один з перших термінів журналістики – газета.

Поступово виникає та починає розвиватися й публіцистика, яка зароджується у 1 тис. до н.е. як окрема галузь публічних комунікації. За словами С.Л. Абрамовича, протягом усього Середньовіччя саме публіцистичний стиль визначає характер європейської словесності, головною метою якої було моральне виховання сучасників⁷. Її провідна роль зберігається і в подальшому. Звернемось до одного з найвідоміших публіцистичних творів доби пізнього Відродження, «Похвали Глупоті» Еразма Роттердамського.

Нідерландський вчений-філософ, есеїст, доктор богослов'я **Еразм Роттердамський** (1466 – 1536) був одним з духовних фундаторів німецького гуманізму. Він не мав офіційної посади і вів життя вільного літератора, багато подорожував – побував в Італії, Англії, Німеччині, Австрії, Швейцарії, останні роки життя провів у Базелі.

Літературна спадщина Еразма величезна. Вона складається з художніх творів, перекладів, коментованих видань старовинних текстів, філологічних і богословських досліджень, суджень на моральні теми, епістолографії. У своїх трактатах Еразм прагнув до синтезу християнської духовності і ренесансного життєлюбства.

Головний твір Еразма, написаний в традиціях ренесансного сміху – «**Похвала глупоті**». Сміх виражав внутрішню незалежність і емансипованість людини від буттєвих цінностей середніх віків. Оповідь ведеться від імені Глупоти. Глупота проголошує себе богинею і сама собі складає похвальну промову в традиціях карнавальної культури.

Завдання: прочитайте уривки з «Похвали Глупоті» та підготуйте відповіді на питання:

1. Яким є стиль «Похвального слова Глупоті»: монологічним, чи діалогічним? книжним, чи розмовним?
2. На підґрунті чого можна вважати, що Еразм використав широко вживану античними письменниками форму жартівливого панегірика (від грецького *panegyrikos logos* - урочиста промова).
3. Яким настроєм проникнутий текст? Як це допомагає зрозуміти, до якої доби він належить?
4. На підґрунті чого дослідники вважають «Похвальне слово Глупоті» своєрідною енциклопедією тогочасної дійсності?

⁷Лексикон загального та порівняльного літературознавства. Чернівці: Золоті литаври, 2001. С.463.

5. Яким є родовід Глупоти і що вона каже про свій почет (тих, хто допомагає Глупоті підкоряти весь рід людський, навіть імператорів)
6. Чому Глупота розвінчує схоластичну мудрість? Чим, на її думку, відрізняється мудрець від дурня?
7. Як Глупота ставиться до софістів та риторів?
8. Що Глупота каже про державне життя?

Еразм Роттердамський «Похвала глупоті» (1509) (уривки)

Сміх дурнів.

...слухайте мене, прошу, нетак, як церковних проповідників, а як шахраїв, що вештаються по ярмарку, або блазнів та штукарів. Словом, бажаю вам осячих вух, таких, як у царя Мідаса, що милувався цапиною піснею лісовика Пана.

Мені хочеться постати перед вами у вигляді софіста, але не того, що втовкмачує дітям ретельно підшукані дурнички й дуже нагадує сварливу та вперту бабу. Ні, я хочу наслідувати старих, які уникають знеславленого імені "мудрець" і хотіли б називатися "софістами". Вони завзято й часто вихваляють подвиги богів та славетних лицарів. Отож ви почувете хвалу, але не Гераклові й не Солонові, а лиш мені самій, Глупоті.

... я не дбаю про розумників, які вважають найдурнішими й найзухвалішими тих, що самі себе вихваляють. Мені до них діла нема — хай думають і говорять, що хочуть, аби тільки не виходили за межі пристойного. Бо кому-кому, а Глупоті личить бути окличником власних заслуг і дзвонити про це в усі дзвони. Краще за мене ніхто не зобразить саму себе, бо нікого нема ближчого до мене, ніж я сама.

...Крім того, мені здається, я чиню трохи розважливіше за псевдо-шляхетних і псевдомудрих, які, позичивши в сірка очі, наймають лакузу-ритора або якогось віршомазу, щоб той складав їм хвалу, якої не заслужили вони. Убравшись таким чином у жупан, кожен із цих "славетних" гадає, що він вже й пан, і починає кирпу гнути.

Прирівнявши нікчемну людину до богів і видаючи її за зразок усіх чеснот (хоч їй до них аж ген як далеко!), безсоромні підлабузники займаються нічим іншим, як одяганням ворони в павине пір'я, роблять з мухи слона, хоч знають наперед, що крукові й мило не допоможе.

Я чиню, нарешті, за відомим народним прислів'ям, яке гласить: "Сам себе хвалить той, кого ніхто не хвалить".

Слід сказати також про дивовижну невдячність і вайлуватість смертних, які хоч і дуже щиро мене шанують і не мають сумніву щодо моєї добродійності, але ніхто з них, проте, й досі не здогадався похвалити Глупоту у вдячній промові. І це тим більш прикро, що різним трясям, мухам, лисинам та іншим напастям строчили пишномовні славослів'я багато авторів, не шкодуючи оливи у блимавках і недосипаючи. Я вирішила виправити таке несправедливе становище. Тому почувете зараз хоча й не зовсім досконалу, бо говоритиму без підготовки, але винятково правдиву промову.

Глузування з ораторів

...вони, як ви знаєте, виголошуючи промову, ретельно підготовлювану, можливо, років з тридцять (або і взагалі чужу!), запевняють, що писали її так собі, жартома, всього три дні, а то й присягаються, ніби промовляли без усякої підготовки, експромтом.

Мені завжди було вельми приємно говорити, що заманеться. Тому хай ніхто не сподівається, що за звичкою справдешніх риторів я буду дотримуватися всіх правил риторики й розпочну промову з визначення теми, а тим більше з поділу предмету промови на частини.

І те, й друге не для мене. Бо, хіба можна окреслити поле дії тої, яка так широко простягається, роз'єднати ту, якій увесь світ погодився служити? І не треба уявляти мене тінню чи примарою чогось, якщо бачите нині мене дуже виразно. Я щедра дарувальниця всіляких благ. Латиняни величають мене Стультицією-глупотою, а греки — Морією-дурістю.

Глупоту оберігає держава

Жодна держава ніде й ніколи не прийняла ні Платонових чи Аристотелевих законів, ані Сократових принципів. Але що ж тоді спонукало Деціїв віддати себе підземним богам? Що потягло М. Курція до прірви? Звичайно ж, нікчемна слава — ця найсолодша сирена, яку так люто ненавидять мудреці. Бо нема, кажуть вони, нічого дурнішого, як, сподіваючись на високу посаду, влещувати народ і купувати його прихильність за гроші та подарунки. Тоді втішатися криками схвалення та оплесками дурнів? Може, воліти, щоб народ із тріумфом проніс тебе на руках, мов цяцьку, по місту або поставив тобі на майдані мідне опудало? А прагнення гучних імен і почесних прізвищ! А божественні почесті, що їх складають нікчемам! А обожнення найзлочестивіших тиранів! Скільки в цьому глупоти й комізму! Щоб усе висміяти, знадобився б не один Демокріт.

І навпаки, дякуючи мені, звершено стільки героїчних подвигів, піднесених до неба у творах стількох красномовних мужів! Глупота створює держави, зводить міста, живить магістрати, управління, суди, релігію. А життя кожної людини зокрема! Хіба воно не є певною забавкою Глупоти?

Найважливішими передумовами надання засобам інформації масового характеру були винахід книгодрукування та використання паперу як основного носія інформації. Заслугу започаткування книгодрукування приписують у Бельгії *Жану Брітто*, у Франції — *Прокопу Вальдфогелю*, у Нідерландах — *Лоуренсу Костеру*. Однак світ уважає винахідником європейського друкарства німецького майстра *Йогана Гутенберга*, а датою народження книгодрукування — 1440 рік. Саме з його ім'ям традиційно пов'язується відкриття способу виготовлення друкованої форми шляхом набору тексту окремими літерами; виготовлення ручного словолитного пристрою, за допомогою якого відливали окремі металеві літери; створення друкарського верстату (пресу), на якому текст, складений з окремих літер, відтискався фарбою на папір; винахід друкарської фарби, що істотно відрізнялася від фарби, яку використовували для гравюр і ксилографічних книг. **Завдання:** прочитайте уривок з роману Віктора Гюго «Собор Паризької Богоматері» і вирішіть, у чому французький письменник бачив переваг книгодруку, чому одну з частин свого роману назвав «Книга вб'є споруду»?

«Винайдення друку — найбільша історична подія. У ньому — зародок усіх революцій. Це зовсім новий спосіб висловлювання людської думки; думка набуває нової форми; це означає, що той символічний змії, який з часів Адама втілював людський розум, остаточно й безповоротно змінив шкіру.

У вигляді друкованого слова думка стає довговічною, як ще ніколи досі, стає крилатою, невловимою, непереможною. Вона зливається з повітрям. За часів панування архітектури вона, мов гора, могутньо здіймалася над певним століттям, над певною місцевістю. Тепер вона перетворюється на зграю птахів, розлітається в усі боки і водночас перебуває в усіх точках простору.

Повторюємо — хто ж заперечуватиме, що таким чином думка стає майже всемогутньою? Втрачаючи міцність, вона стала живучішою. Довговічність вона змінила на невмирущість. Можна знищити масу, але як викоренити всюдисуще? Настане потоп, гора зникне під хвилями, а птахи все ще літатимуть; і нехай тільки один ковчег залишиться на поверхні всеруйнуючої стихії, птахи сядуть на нього і разом з ним дочекаються, поки спаде вода, і новий світ, що виникне з цього хаосу, пробудившись, побачить, як над ним ширяє жива й окрилена думка потонулого світу.

І коли врахуєш, що цей новий спосіб вислову думок не тільки краще зберігає їх, але що він до того ж і найпростіший, найзручніший, найдоступніший для всіх, коли подумаєш, що він не вимагає великого вантажу, громіздкого знаряддя, коли порівняти ту думку, яка для свого втілення в будівлі вимагала залучення в дію чотирьох чи п'яти інших мистецтв, тонни золота, гори каміння, лісу, крові, армії робітників — коли порівняти її з думкою, що набрала форми книги, якій досить трохи паперу, трохи чорнила і одного пера, — то чи ж можна дивуватися, що людський розум відмовився від архітектури заради друку?»

4. Журналістика доби Просвітництва. XVIII ст.

Просвітництво – це широкий інтелектуальний рух за перегляд із позицій раціоналізму і сенсуалізму всіх основ життя людини у суспільстві: ідеологічних, релігійних, моральних, культурно-естетичних⁸. Просвітники, за словами Б.Б. Шалагінова, відкрили, що весь світ людських відносин суперечить критеріям універсального моністичного сенсуалістично-емпіричного розуму. Віднині їх головним прагненням стало вносити в реальне соціальне життя відкритий ними розум (точніше – здоровий глузд, *bon sens, raison*), пропагувати його засади і тим самим сприяти руйнуванню старого світу, заснованого на засадах барокового дуалізму і метафізики⁹.

У добу просвітництва принципово змінюється ставлення до журналістики. Саме в цей час з'являється визначення її як четвертої влади. Традиційно походження такого визначення пов'язується з висловлюванням депутата британського парламенту Едмунда Берка. Після того, як для журналістів, яким було дозволено бути присутніми на засіданнях, було побудовано окрему галерею, Берк сказав, що тепер в парламенті є ще й четверта влада. Але й насправді впевненість у тому, що думки керують світом, посилила роль періодичної преси у суспільстві, оскільки саме журналісти розповсюджували ці думки. Журналістиці у XVIII ст. переважним чином надавалася просвітницька роль: розповсюдження розумних ідей, виправлення звичаїв. Крім розповсюдження інформації журналісти повинні були ще й коментувати (роз'яснювати) її. Тематика публікацій була переважним чином морально-дидактичною, етологічною, скерованою на просвіту читача. Це посилювало значимість публіцистики. Частіше авторами публікацій ставали філософи, письменники. У зв'язку з цим провідною ознакою європейської журналістики XVIII ст. вважають її **персональний**

⁸Шалагінов Б. Зарубіжна література від античності до початку XIX сторіччя. Історико-естетичний нарис. Київ: Вид. дім «КМ Академія», 2004. С.266.

⁹Шалагінов Б., с.268.

характер. Звідси – розподіл тих, хто займався журналістикою на безпосередньо «журналістів» (ті, хто коментує, узагальнює, оцінює, аналізує, пропонує розумне рішення проблеми) та «газетарів» (ті, хто збирають інформацію та повідомляють про те, що відбувається).

Одним із проявів персонального характеру журналістики доби Просвітництва було те, що письменники, філософи, політики ставали не тільки ідейними натхненниками журналів, але й їхніми засновниками, головними редакторами.

Завдання: прочитайте уривки з есеїв журналу «Глядач» Джозефа Аддісона та Річарда Стіля і визначте особливості цього видання: його структуру, образ оповідача, образи персонажів, засоби створення системи образів.

№ 1.

Четвер 1 березня 1711

Він не з полум'я дим,
а з диму світлу ясність хоче витягти,
щоб у ній явити небувалих чудовиськ
(Горацій)

...Вже при народженні своєму я успадковував невеликий маєток, чії межі, за місцевим переказом, тобто огорожі та канави, були такими ж за часів Вільгельма Завойовника, і земля наша переходила від батька до сина в повній недоторканності, не втрачаючи і не додаючи ні луку, ні поля цілих шість століть поспіль (...).

У підлітковому віці я мав славу дуже похмурого, але вчитель мене відрізняв, нерідко повторюючи, що розум у мене міцний і йому не буде зносу. Визначившись в університет, я незабаром виділився особливою мовчазністю, бо за всі вісім років ледве вимовив і сотню слів, якщо не брати до уваги публічних актів; та й пізніше не пригадаю, щоб моя мова тяглася за межі двох або трьох фраз. Перебуваючи в обителі наук, я так старанно вдавався до вчення, що прочитав майже всі гідні уваги книги, чи то на стародавніх, чи на нових мовах.

Після смерті мого батька я вирішив відвідати чужі землі і залишив університет, славлячись людиною незрозумілою, але сповненою вченості, якої анітрохи не виявляв. Невтомна жага знань водила мене по всіх країнах Європи, де можна було побачити що-небудь нове чи примітне; допитливість моя дійшла до таких меж, що, прочитавши про суперечки вчених чоловіків щодо єгипетських старожитностей, я подався до самого Каїра, маючи намір обміряти піраміду; і, встановивши її розміри, повернувся додому, дуже задоволений собою.

Наступні роки я провів тут, у цьому місті, і мене надзвичайно часто зустрічають у найлюдніших місцях, хоча знає мене не більше ніж півдюжини близьких друзів, про яких я розповім детальніше в наступному листі. Навряд чи знайдеться місце збіговиськ, у якому б я не з'являвся. Часом мене бачать у кав'ярні Вілла, де я з увагою слухаю суперечки про політику, які ведуть там вибрані гуртки. ...Словом, якщо я бачу збіговисько, я до нього приєднуюсь, хоча ніде, крім власного клубу, не розмикаю вуст.

Таким чином, я живу у світі скоріше як глядач, який спостерігає людей, ніж як учасник їхнього життя; завдяки чому стаю у думках своїх і державним чоловіком, і воїном, і купцем, і ремісником, не присвячуючи себе жодній певній справі. Я чудово знаю теоретично, як бути батьком чи чоловіком, і можу вказати неправильність у домоводстві, комерції та інших справах набагато краще за тих, хто ними займається, подібно до того, як пустий спостерігач

бачить можливу помилку, невідому гравцям. Ніколи не виявляв я палкої пристрасності до жодної з партій і маю намір стояти в рівному віддаленні від обох станів, якщо віги або торі не змусять мене порушити нейтралітет якоюсь ворожою витівкою. Словом, завжди і скрізь я був стороннім спостерігачем, глядачем, якими й маю намір залишитись у цих нотатках.

1. Яку роль виконує у цьому тексті епіграф?
2. Що автор повідомляє про своє походження, свій характер? Що є головною ознакою його як людини?
3. Що допомогло автору сформуванню знання людства?
4. Як в тексті мотивована назва журналу («Глядач»)? Хто такий глядач? Яким має бути його характер? Навіщо йому перебувати у людських місцях і при цьому переважним чином мовчати?

№ 3.

Субота 3 березня 1711 р.

Якщо ж хтось зайнятий якою-небудь справою старанно,
Або віддавалися ми чомусь довгий час,
І захоплювало наш розум постійно заняття це,
То й у сні видається нам, що ми робимо те саме
Лукрецій. Про природу речей

(Глядач розповідає, що нещодавно «заглянув» у банк і насолодився тим порядком, який царював навколо. А вночі, у вві сні він знову опинився у цьому банку)

... Мені здалося, що я повернувся у велику залу, де побував вранці, але, на свій подив, знайшов там не тих, що були раніше: у глибині зали, на золотому троні, сиділа прекрасна діва, що зветься, як мені сказали, Кредитою. Стіни були обвішані не картами і не картинами, але парламентськими актами, написаними золотом. В кінці приміщення висіла Велика Хартія Вольностей, праворуч від неї – Акт про однаковість, ліворуч – Акт про віротерпимість. На найближчій стіні знаходився акт про престолонаслідування, і діва дивилася прямо на нього. З боків я побачив усі ті акти, які мали відношення до впорядкування державних коштів. Наскільки я зрозумів, прикраси ці надзвичайно подобалися Кредиторі, бо вона раз у раз насолоджувалася ними своїм поглядом і часом, глянувши на них, усміхалася з таємною радістю; а якщо хтось щось загрожувало завдати їм шкоди, впадала в особливе занепокоєння. Поведінка її відрізнялася невимовною полохливістю; за слабкістю здоров'я або від особливої нервозності (як повідомив пізніше один її недобррозичливець) вона блідла і здригалася за будь-якого звуку. Згодом я зауважив, що неміч її перевищувала все, що мені доводилося бачити навіть серед жінок, а сили спадали з такою швидкістю, що вона миттєво перетворювалася з здорової, квітучої красуні в скелет. Правда, і прибували вони миттєво; нищівна хвороба змінювалася тією життєдайною силою, якою наділені саме здорові люди.

Мені довелося спостерігати дуже скоро ці швидкі зміни. Біля ніг її сиділи два секретарі, які отримували що не годину листи зі всіх кінців світла; то один, то другий читали їй ці послання, та відповідно до новин, які вона вислуховувала дуже уважно, діва змінювалася, виявляючи ознаки здоров'я чи хвороби.

Позаду, від підлоги до самої стелі, нагромаджувалися величезною купою мішки з грошима, навалені один на одного. І по ліву руку від дівки, і по праву височіли величезні купи золота; однак здивування моє згасло, коли я дізнався у відповідь на свої питання, що діва ця наділена тим же даром, який, за словами поета, мав у давнину один лідійський цар, а саме – здатна перетворити на дорогоцінний метал все що завгодно.

Голова моя закружилася, думки змішалися, що нерідко буває уві сні, і мені здалося, що в залі піднялася метушня, відчинилися двері й увійшло з півдужини наймерзотніших

привидів, яких я тільки бачив і наяву, і в нічних видіннях. Ішли вони по двоє, наче б у танці, але пари зовсім не підходили одна одній. Описувати їх не стану, боячись втомити читача; скажу лише, що в першій парі виступали Тиранія та Анархія, в другий – Фанатизм і Невіра, у третій – дух-охоронець Англії та молодий чоловік років двадцяти двох, ім'я якого я так і не впізнав. У правій руці він тримав шпагу і змахував нею, коли проходив, танцюючи, повз Акту про престолонаслідування; а якийсь джентльмен, що стояв поруч із мною, шепнув мені, що в лівій його руці помітив губку, якою стирають літери з дошки.

Читач легко здогадається, що діва на троні злякалася майже до смерті і втратила свідомість.

Змінилися і купи мішків з грошима, і купи золота, причому мішки осіли, втративши вміст, так що гроші перебували тепер не більше ніж у десятій їх частини. Інші мішки - порожніє, хоча на вигляд схожі на повні - віднесло вітром, у зв'язку з чим я пригадав ті надуті повітрям хутра, які, за словами Гомера, герой його отримав у подарунок від Еола. Купи золота на троні перевернулися на папірці або палички із зарубками, подібні до в'язанок хмизу.

Поки я журився про те, як усе збанкрутувало на моїх очах, сцена зникла. Замість жахливих привидів у залу, витончено танцюючи, увійшли інші, дружні пари, дуже приємні. У першій парі були Свобода об руку з Монархією; у другій - Терпимість і Віра; у третій - дух-охоронець Британії з кимось, кого я ніколи не бачив. З появою їх діва ожила, мішки округлилися, хмиз і папірці змінилися на стоси гіней. Я ж від радості прокинувся, хоча, зізнаюся, охоче б заснув знову, якщо б тільки міг, щоб доглянути сновидіння.

1. Які алегоричні образи використовує автор і з якою метою?
2. Що викликає задоволення Кредитори?
3. Чому вона постійно переходить від стану здоров'я до стану хвороби?
4. Як політичні і економічні погляди автора розкриває протиставлення «наймерзотніших» привидів «дружним... дуже приємним парам»?
5. Чи виконує автор свою просвітницьку мету у цьому тексті?

Завдання: прочитайте уривки з одного з найвідоміших творів, які належать до французької публіцистики – «Перських листів» Монтеск'є і підготуйте відповіді на питання.

Шарль Луї де Монтеск'є барон де ля Бред (1689-1755) першу половину свого життя присвятив державній службі в судах, був навіть президентом парламенту (тобто головуючим у суді); тоді ж він написав гостросатиричні «Перські листи» (1721), що не завадило йому стати членом Французької академії (1728). Другу половину життя він присвятив літературній творчості, випустив трактати «Роздуми про причини звеличення та занепаду римлян» (1734), «Дух законів» (1748) та інших.

«Перські листи» написано у формі подорожі – доволі традиційний засіб (точніше – засіб очуднення) надати добре відоме (звичаї, події, людей) як щось дивне (на добре відоме і звичне для читача дивиться незнайомиць, людина, для якої все є дивним) і тим самим сфокусувати увагу на сутності цих звичаїв, подій, людей.

У «Перських листах» двоє знатних іноземців зі Сходу – Узбек і Реді – подорожують Францією і в листах обмінюються враженнями щодо побаченого и пережитого. За

допомогою прийому «очуднення» (або «наївного спостерігача») письменник піддає суду здорового глузду негативні риси французького суспільства часів Луї XIV.

Белетристичний твір Монтеस्कє відбивав соціально-політичні погляди автора, який стояв на позиціях лібералізму. Він вважав, що сама природа передбачила розвиток суспільства, наділила людей моральністю, дарувала їм необхідні релігійні поняття, які полягають насамперед у гуманності. З іншого боку, суспільні явища псують природну людяність, формують прагнення оточити себе надмірними вигодами і задоволеннями, паразитизм і неробство.

З листа XLVIII. Узбек до Реді у Венецію

1. У чому полягають заняття Узбека і наскільки це допомагає зрозуміти авторську модель людини?

«Хто любить вчитися, той ніколи не проводить час у ледарстві. Хоча мені не доручено жодної важливої справи, проте постійно зайнятий. Я проводжу життя у спостереженнях; вечорами я записую те, що помітив, бачив, чув удень. Все мене цікавить, все дивує: я як дитина, час ще ніжне сприйняття вражають навіть найнезначніші предмети».

2. Узбек розповідає про людей, яких він зустрів на званому обіді та про пояснення про цих людей, які йому надав господар. Вирішіть, на що скеровано автором сатиру – на політичний, соціальний або моральний стан тих гостей, про яких питає Узбек?

«Хто той чоловік, — спитав я, — який стільки розповідав нам, які обіди він задає вельможам, наскільки він близький з вашими герцогами, як часто розмовляє з вашими міністрами, хоча доступ до них, казали мені, дуже важкий? Очевидно, він людина знатна, але в нього така вульгарна фізіономія, що він рішуче не робить честі знатним людям; крім того, я не знаходжу у ньому і слідів виховання. Я іноземець, але мені здається, що існує якась поштивість, властива всім націям; у нього я її зовсім не помічаю; невже ваша знать вихована гірше за інших людей?» — Ця людина — відкупник, відповідав він сміючись. — Він стоїть настільки ж вище за інших завдяки своєму багатству, наскільки найнижчим — за своїм народженням: якби він вирішив ніколи не обідати вдома, він завжди обідав би в блискучому суспільстві. Як бачите, він великий нахабник, але у нього чудовий кухар і він дуже багатьом йому завдячує: ви самі чули, як він його розхвалював сьогодні весь день».

«А товстун у чорному, якого та дама посадила біля себе? - Запитав я. — Чому він носить такий похмурий одяг, тоді як у нього такий веселий вигляд і квітуче обличчя? Коли з ним заговориш, він мило посміхається; одяг його скромніший, але витонченіший за одяг ваших дам». — Це, — відповів він, — проповідник і, що ще гірше, духовник. Він знає про жінок більше, ніж їхні чоловіки, знає всі їхні слабкості; ну, та й вони знають його слабку струнку». - Як! — сказав я, — а він постійно твердить про щось, що називає благодаттю!» — «Не завжди, — заперечив він, — на вушко гарній жінці він охочіше шепоче про її гріх; на людях він громить пороки, але у приватному житті поступливий, як ягня». — «Мені здається, що його дуже поважають, — зауважив я, — і дуже з ним зважають». — «Ще б його не шанували! Це людина просто необхідна: вона насолоджує домашнє життя, подає поради, надає дрібні послуги, розважає... це чудова людина!»

Завдання: прочитайте уривок з «Моєї автобіографії» Бенджаміна Франкліна і вирішіть, у чому полягає сутність напутньої поради синові (саме у такій формі написано цей твір). Чи

дає наведений уривок підгрунття вважати Франкліна взірцем просвітницького раціоналізму в журналістиці США XVIII ст.?

Поступово я почав переконуватись, що *істина, щирість і чесність* у відносинах між людьми мають величезне значення для щастя життя, і я написав максими поведінки, які збереглися в моєму щоденнику, щоб слідувати їм протягом усього свого життя.

... я позначив тринадцятьма іменами всі ті чесноти, які здавались мені на той час необхідними та бажаними, пов'язавши з кожним ім'ям стислу настанову, яка повністю виражала обсяг кожного поняття.

Ось назви цих *чеснот* із відповідними настановами:

1. *Помірність*. - Їсти не до пересичення, пити не до сп'яніння.
2. *Мовчання*. – Говорити лише те, що може принести користь мені чи іншому; уникати порожніх розмов.
3. *Порядок*. – Тримати всі свої речі на їхніх місцях; кожному заняттю мати свій час.
4. *Рішучість*. – Наважуватися виконувати те, що треба зробити; неухильно виконувати те, що вирішено.
5. *Бережливість*. - Витратити гроші тільки на те, що приносить благо мені чи іншим, тобто нічого не марнотратити.
6. *Працелюбний*. - Не гаяти часу марно; бути завжди зайнятим чимось корисним; відмовлятися від усіх непотрібних дій.
7. *Щирість*. - Не завдавати шкідливого обману, мати чисті та справедливі думки; у розмові також дотримуватись цього правила.
8. *Справедливість*. - Не завдавати нікому шкоди; не робити несправедливостей і не ігнорувати добрих справ, які входять до числа твоїх обов'язків.
9. *Помірність*. - Уникати крайнощів; стримувати, наскільки ти вважаєш це доречним, почуття образи від несправедливостей.
10. *Чистота*. - Не допускати тілесної нечистоти; дотримуватися охайності в одязі та в оселі.
11. *Спокій*. - Не хвилюватися з дрібниць і з приводу звичайних або неминучих випадків.
12. *Цнотливість*. - Уникати вступу в статеві стосунки занадто часто, тільки для підтримки здоров'я та продовження роду, але ніколи за слабкістю або коли це може зашкодити твоїй чи чужій репутації.
13. *Скромність*. – Наслідувати Ісуса і Сократа.

Я хотів виробити *навичку* у всіх цих чеснотах; з цією метою я вирішив не розкидатися в гонитві за всіма відразу, але протягом певного часу зосереджувати увагу лише на одній чесноті; коли ж я нею опаную, переходити до іншої і так далі, поки, нарешті, не оволодію всіма. Оскільки одні з них полегшують оволодіння іншими, я розташував усі чесноти в тому порядку, в якому вони перераховані вище. На першому місці я поставив *стриманість*, оскільки вона сприяє набуттю холонокровності та ясності думки, необхідних там, де потрібна невпинна пильність і охорона від завзятої привабливої сили старих навичок та постійних спокус. Придбання та вкорінення цієї навички полегшить *мовчання*. Я прагнув, удосконалюючись у чеснотах, одночасно набувати знань і, вважаючи, що в розмові корисніше слухати інших, ніж говорити самому, жадав зжити в собі звичку до марнослів'я, каламбурів і гострот, яка робила мене завжди бажаним гостем у суспільстві нероб. Тому *мовчання* я поставив на друге місце. Я сподівався, що придбання цієї та наступної навички – *порядку* дозволить мені виділити більше часу як для здійснення мого проекту самовдосконалення, так і для моїх занять. Навичка *рішучості* підтримуватиме мене у прагненні придбати всі подальші чесноти; *ощадливість* і *працьовитість* звільнять мене від боргів і забезпечать мені багатство і незалежність, що полегшить набуття навичок *щирості, справедливості* тощо. Усвідомлюючи відповідно до поради Піфагора, висловленої в його чудових віршах, необхідність щоденного самоконтролю, я вигадав наступний метод для

його здійснення. Я завів книжечку, де виділив для кожної чесноти по сторінці. На кожній я навів червоним чорнилом лінії так, що вийшло сім стовпчиків за кількістю днів тижня; кожен стовпчик відзначався початковими літерами відповідного дня тижня. Потім я провів тринадцять горизонтальних ліній і позначив початок кожного рядка першими літерами назви однієї з чеснот. Таким чином, на кожному рядку у відповідному стовпчику я міг за належною перевіркою відзначати маленькою чорною точкою кожен випадок порушення відповідної чесноти протягом того дня...».

5. Журналістика XIX - початку XX ст.

На стан журналістики у XIX сторіччі впливали такі фактори:

а) економічні (розвиток промислових технологій сприяв модернізації та індустріалізації процесу виготовлення друкованої продукції, впровадженню нових технології друку: винахід парового друкарського верстата, ротаційної друкарської машини, нового методу друку – стереотипії; відкриття 1840 року нового, значно дешевшого засобу виготовлення паперу із деревини, що привело до зниження цін на папір і сприяло поширенню друку; суттєвим фактором, що сприяв розповсюдженню періодики був розвиток транспорту – спочатку залізничного, а наприкінці XIX ст. й автомобільного тощо);

б) політичні (демократизація суспільства, формування багатопартійної системи і залучення до активної політичної діяльності широких верств населення);

в) культурні (поступовий розвиток норм та системи цінностей середнього класу, поширення грамотності населення, яке прагнуло дізнаватися про те, що відбувається, залучатися до передплати на друковану продукцію).

У XIX столітті відбувається поділ преси на якісну та масову, посилюється роль реклами, ідуть процеси, пов'язані з індустріалізацією газетно-журнального виробництва, комерціалізацією журналістики, створюються та виходять на міжнародний ринок інформаційні агентства; у зв'язку з винаходом фотографії, телеграфу, телефону та радіо виникають нові комунікаційні технології. Починаючи з 1840-х рр. телеграф стає найбільш оперативним каналом розповсюдження інформації, винахід телефону у 1876 році ще більш пришвидшив отримання та передання новин, 1880 року з'явився телетайп. Суттєвих змін зазнав і вигляд друкованої продукції, збільшення ролі ілюстрацій, поява наприкінці XIX ст. фотоілюстрацій.

Поступово розвивалися погляди на характер та функції періодичної преси у суспільстві.

Завдання: прочитайте уривки з «Про вікторіанську пресу» Метью Арнольда¹⁰ і підготуйте відповіді на питання

¹⁰Метью Арнольд (1822-1888) – англійський поет, критик та публіцист. Уривок взято з його статті «Призначення критики в наш час», яка була опублікована у «Nationalreview» у листопаді 1864 року.

1. Які вимоги до журналістики (тут у тексті автор пише «критики», але насправді йдеться про сучасну йому пресу) декларує автор?

(...). Надзвичайно важливо ясно уявити, яким принципом слід керуватися англійській критиці, щоб скористатися можливостями, що відкриваються перед нею, і закласти основи для майбутнього. Цей принцип можна визначити одним словом – *неупередженість*. Як критиці залишитися об'єктивною? Триматися на відстані від того, що ми називаємо «практичним поглядом на речі», неухильно дотримуватися закону своєї власної природи, який полягає в тому, щоб давати простір думці, чого б вона не торкнулася. Ніколи не керуватися вторинними, політичними та практичними міркуваннями – надто багато хто схильний підкоряти ідеї цим міркуванням; можливо, так воно і слід підкоряти, у нас, у всякому разі, ідеї підкоряють значною мірою негайним міркуванням, але це не має нічого спільного з критикою. Її справа, як я вже зазначав, просто вивчати найкраще з того, що вже відомо чи осмислено, і, у свою чергу, поширювати знання, створювати обмін вірних та свіжих ідей. Вона має займатися цим чесно та на достойному рівні. На цьому роль критики закінчується, вона не повинна брати до уваги питання здійснення ідей та практичних наслідків, питання, про які подбають і без неї. Інакше критика – крім того, що вона змінить своїй природі – буде тягнутися по заїждженій колії, як це було у нас досі, і упустисть можливість, що їй надалася.

2. Як Метью Арнольд ставиться до сучасної йому преси? Чим вона, на його думку, відрізняється від відомих французьких видань? Чого їй бракує?

Що зараз заважає нашій критиці? Її стримують і душать саме практичні міркування. Критика не слугує своїм власним інтересам. Наші видання належать людям та партіям і мають служити практичним цілям. Так як люди і партії тримають практичні цілі на першому місці, а розумові інтереси на другому, то простору думки в них рівно стільки, скільки потрібно для досягнення практичних цілей. У нас немає видань типу «*Revue des Deux Mondes*», можна сказати, рупора вільної гри інтелекту, що ставить собі за мету зрозуміти і поширювати найкраще з того, що відомо і осмислено у світі. Натомість у нас є «Единбурзький огляд», орган старих вігів, однак і вільної гри інтелекту там рівно стільки, скільки потрібно, щоб бути таким; у нас є «Тримісячний огляд», орган торі, і вільної гри інтелекту там рівно стільки, скільки потрібно, щоб бути таким; у нас є «Британський тримісячний огляд», орган політичної опозиції, та вільної гри інтелекту там рівно стільки, скільки потрібно, щоб бути таким; у нас є «Таймс», орган середнього, задоволеного собою, забезпеченого англійця, і вільної гри інтелекту там рівно стільки, скільки потрібно бути таким. Можна перераховувати всі різноманітні політичні та релігійні угруповання у суспільстві; кожен має свій критичний орган, але ідея об'єднати ці видання заради загального блага – вільної та неупередженої гри інтелекту – не зустрічає підтримки.

3. Зробіть висновок, що мав на увазі Метью Арнольд, коли писав про «вільну та неупереджену гру інтелекту», у чому, на його думку, полягає неупередженість? Чи можна вважати його вимоги до преси сучасними сьогодні у XXI столітті?

З'являються нові жанри журналістики. Серед них – **журналістське розслідування**, поява якого припадає на останні десятиліття XIX ст. На сьогодні це і журналістський метод роботи (набір певних дій для отримання інформації), і різновид діяльності журналіста (намагається розкрити соціально значиму таємницю), і жанр (безпосередньо виклад

результатів розвідки, яку провів журналіст). Журналістське розслідування – це завжди глибоке дослідження журналістами тієї чи іншої ситуації з використанням максимальної кількості джерел інформації від імені суспільства, з метою встановлення соціальної справедливості. Головною метою такого розслідування є інформування суспільства. Обов'язковими складниками журналістського розслідування мають бути: наявність таємниці; суспільна значимість цієї таємниці; використання журналістом засобів проникнути у цю таємницю і викриття злочину; оприлюднення набутої інформації. І головне - повинні бути названі або хоча б позначені особи або організації, які приховують таємницю, тобто те, що теоретично називається «лиходій розслідування» («badboy»).

Один із найвідоміших прикладів – книга «Джунглі» («TheJungle»)Ептона Білла Синклера, яку він друкував окремими главами в газеті «AppealtotheReason». Повний текст було видано 1906 року. Герой його книги – намагається подолати злиденність і наймається на роботу у цех, де вироблялося сало. Тут панують бруд та повна безкарність злочинів керівництва.



Завдання: прочитайте уривок з цієї книги Ептона Синклера та поясніть, чи мав він рацію, коли писав про «Джунглі»: я цілив читачам у серце, а потрапив у шлунок. Тут описано працю робітників м'ясокомбінату.

«...Вони працювали в цехах, наповнених парою, з чанами на рівні підлоги....одна з особливостей роботи полягала в тому, що вони часом падали до чанів; і коли їх виловлювали, дивитися, чесно кажучи, було нема на що, - іноді пропажа виявлялася лише через кілька днів, коли вже все, крім їхніх кісток, перетворювалося на чисте свиняче сало під маркою Durham 's. (...). В складах було темно і важко все розгледіти.

Якщо ж торкнутися рукою до купи м'яса, долоня наповнювалася сухим пометом щурів. Щоб боротися з ними, розкидали отруєний хліб, котрий потім, як і трупи щурів, потрапляв у фарш. Не випадково з'явилося прислів'я: «Якщо їж ковбасу, краще не питай, з чого вона робиться».

Продовжувався також розвиток публіцистики. Багато письменників брали участь у виданні газет та журналів, а також засновували видання власних часописів. Як, наприклад, Чарльз Діккенс (1812 – 1870).

Чарльз Діккенс розпочинав свою літературну кар'єру як журналіст. Весною 1832 року він став парламентським стенографом та газетним репортером. До його обов'язків входило стенографувати виступи ораторів у палаті громад, а потім відсилати свої репортажі до газет



“True Sun ” “ Mirror of Parliament". У 1833 р. в журналах "Morning Chronicle ” “Evening Chronicle ” були надруковані нариси та оповідання, що згодом склали книгу «Нариси Боза» («Sketches by Boz»). У книзі проявилися підвищений інтерес автора до злободенної соціальної проблематики, побуту і вдач лондонців, майстерність точної деталі, спостережливість, вміння жваво, лаконічно і помітно подати матеріал і привернути тим самим увагу читачів до подій і людей. З 1838 по 1849 р. Діккенс писав для газети «The Examiner» "(Спостерігач)", що представляла ліберально-демократичну частину англійської інтелігенції. У 1846 р. Діккенс став редактором щойно заснованої газети «Daily News», яка незабаром стала однією з найпопулярніших англійських газет. Незабаром Діккенс загорівся бажанням створити свій власний загальнодоступний журнал на кшталт «Болтуна» та «Глядача» Дж. Аддісона та Р.Стіла. Таким виданням став журнал “Houshold Words” (“Домашнє читання”). Перший номер вийшов у березні 1850 року. Завдання часопису було розповісти «про сподівання, надії, перемоги, радощі та печалі не тільки нашої країни, а й, наскільки це можливо, всіх інших країн світу», «зібрати і вищих і нижчих... і пробудити в них взаємне прагнення дізнатися одне одного краще». У 1859 р. Діккенс приймається за видання літературно-мистецького журналу “All the Year Round”: він задумав його як продовження «Домашнього читання» та працював у ньому до останніх днів життя. Одним з його журналістських творів є «Сомнамбулістика містера Буля» (1854).

Жанр цього публіцистичного твору Чарльза Діккенса можна визначити як памфлет – один із найвпливовіших жанрів журналістики. Звідси – роль підтексту у досягненні автором своєї мети. А саме – критики англійського уряду. І слід підкреслити, доволі дієвої критики. Відомо, що герцог Еббердін 1855 року втратив свою посаду прем'єр-міністра Британії (майже одразу після написання Ч.Діккенсом його твору). Автор називає себе «одним із лікарів», які стежать за станом родини містера Буля, «цього поважного джентльмена». З одного боку, можна вважати, що йдеться і на справді про стан здоров'я служниці містера Буля, на ім'я Ебігайль Дін. З іншого – такі слова, як «конституція» (повідомляється про «непохитну впевненість» містера Буля «у міцності своєї конституції»), «палати» – а саме так називаються складники англійського парламенту («в палатах цього джентльмена вона відома всім під ім'ям Еббі Дін»), а також схожість ім'я хворої служниці містера Буля Еббі

Дін на прізвище герцога Еббердін, прем'єр-міністра Англії до 1855 року, консерватора, можна вважати натяком на те, що відбувається в британському уряді.

Завдання: прокоментуйте обидва плани (а: розповідь про служницю приватної особи містера Буля; б: опис стану справ англійського парламенту), спираючись на такі паралелі:

верхня лакейська – верхня палата (лордів) парламенту;

cabinet (англ.) – кабінет міністрів, секретер;

Джоні – Джон Рассел, англійський політичний діяч та літератор, голова кабінету міністрів (1846-1852), голова партії вігів, прибічник ліберальних реформ;

Нік – Микола I, а крім того, в англійській мові Old Nick – одне з прізвиськ чорта

Індик – англійською – turkey.

1. Яким є ставлення до Еббі Дін і як господар пояснює, що вона служить в його будинку?

(...). Складається враження, що все, що стосується цієї старої, несе на собі печатку таємничості та винятковості. Знаменно, що, хоча Еббі Дін обіймає в будинку містера Буля посаду економки і є главою Верхньої лакейської, вона не вселяє нікому ні краплі довіри, і сам містер Буль не має ані найменшого уявлення про те, як їй удалося отримати цю посаду. Затиснутий у кут, - коли я беру на себе сміливість заганяти його туди, - він чухає голову і здивовано витріщає очі, причому єдине пояснення, на яке він здатний це: "Ба! Вона тут, і все тут! Більше я нічого не знаю". При цьому в нього буває такий збентежений і засмучений вигляд, що я утримуюсь від того, щоб розтлумачити йому, якою дурістю було прийняти цю стару на службу без рекомендації або припускати (а я не сумніваюся, що у нього було таке припущення), що така старенька істота здатна заслужити свою платню.

2. Якими є ознаки хвороби Еббі Дін і як це впливає на її працездатність? Як можна трактувати повідомлення про те, що її «перекосилоспочатку на один, а потім і на інший бік», якщо вважати, що йдеться про урядового посадовця?

"Еббі Дін. Темперамент флегматичний. Характер жовчний. Кровообіг дуже повільний. Мова невиразна, сонна і безладна. Розум слабкий. Пам'ять коротка. Пульс дуже млявий. Хода різуче повільна. У будь-який час готова поринути у важкий, міцний сон; схильна до нападів, внаслідок яких її сильно перекосило, спочатку на один, а потім і на інший бік".

(...) Містер Буль помітив (я наводжу його власні слова), що вона "ніби уві сні, тиняється весь день по дому". Він поставив їй кілька запитань і, почувши у відповідь якусь тарабарщину, послав за мною. Я знайшов її на одній з лав у Верхній лакейській, вона, безперечно, спала (хоча очі її були відкриті) і при цьому хропіла. Розштовхавши її за допомогою містера Буля, я поцікавився: "Чи знаєте ви, як вас звать?" - "О господи! Еббі Дін, звичайно!" - відповіла вона. "Я запитав: "Чи знаєте ви, хто ви така?". «Домоправителька містера Буля», - відповіла вона з якимось злобним вигуком. «Чи знаєте ви, що ви маєте тут робити?», - запитав я. На що та відповіла: «Знаю. Нічого».

3. Що «лікар» повідомляє про ставлення Еббі Дін до своїх обов'язків як служниці містера Буля?

Вона раз у раз набиває свої кишені товстими пачками, що складаються з різних проєктів містера Буля, планів якихось удосконалень у його володіннях та інших важливих

документів, потім без жодної причини викидає їх, а коли ці проєкти знову пропонують її увазі, відмовляється їх приймати. Деякі з них вона розсовує по різних кутах і щілинах і тут же забуває, що вона з ними зробила. Іноді, блукаючи по палатах містера Буля, вона починає ламати руки і твердить, що, якщо до неї не звертатимуться з великою повагою, вона "підє". Бражаючий приклад тієї хитрощі, яку вона не втратила, незважаючи на своє недоумство: вона жодного разу і носа за двері не висунула; очевидно, десь у глибині її похмурої свідомості ворухиться невиразний здогад, що, якщо вона хоч одного разу залишить своє місце, містер Буль ні за які блага на світі не погодиться впустити її знову. Очі її постійно відкриті, як у лунатика, але зорові здібності дуже обмежені. Всім, хто спостерігав за жалюгідним розвитком її хвороби, давно вже ясно, що вона не бачить того, що чудово видно кожному.

4. Що повідомляється про меблі в будинку містера Буля і як ще можна інтерпретувати слово «кабінет», якщо взяти до уваги, що йдеться про дію британського уряду?

(...). У містера Буля є "кабінет", вигадливо і тонко виготовлений за нинішніми зразками; він зроблений з різних порід дерева, досить майстерно інкрустований. Він зібраний із найрізноманітніших за своїм походженням та якістю шматків; повинен, однак, зізнатися, що вони погано пригнані один до одного, і "кабінет" містера Буля готовий будь-якої хвилини розвалитися на частини. І все ж у ньому представлено кілька чудових зразків англійського дерева, з яких у минулі часи містеру Булю виготовляли чудові кабінети; серед них можна назвати тоненький, але міцний зразок доброго садового дуба, який містер Буль у колі своїх друзів зазвичай жартівливо називає "Джонні". Цей "кабінет" ніколи не приносив особливої радості містеру Булю, але, отримавши його від фабриканта, він погодився користуватися ним через брак кращого. Злегка побурчавши, він зробив його охоронцем найціннішого свого надбання і поряд з іншим своїм майном довірив його турботам Еббі Дін. І хоча в мене поки що немає теорії, яка б пояснювала, яким чином ця нещасна стара примудряється підкоряти своєму підступному впливу неживі предмети, я повинен зізнатися, що вона паралізувала весь "кабінет"; це незаперечний факт, який можуть підтвердити тисячі свідків, що заслуговують на довіру. Як це не дивно, але, потрапивши під її опіку, "кабінет" заразився сомнамбулізмом. Він покрится пилом, сповнений молі, занепав і майже ні на що не придатний. Петлі його заіржавіли, замки не відчиняються, дверцята скриплять, ящики не висуваються і не засуваються; містеру Булю не вдається нічого проштовхнути туди, отримує ж він звідти лише канцелярські папери і канитель, якої зовсім не потребує, оскільки має під рукою величезний запас цього товару.

5. Далі повідомляється про «велике лихо», що сталося з містером Булем «не без допомоги Еббі Дін». Вважаючи, що 1853 – 1856 – це роки Кримської війни, спробуйте прокоментувати, про які країни і про які політичні події йдеться.

Хтось Нік, смертельний ворог містера Буля, що відрізняється до того ж настільки безсумнівною родинною подібністю зі своєю тезкою, ворогом роду людського, що, якщо останнього називають батьком брехні, першого слід назвати, принаймні, її дядечком - обурюваний непомірною зухвалістю і властолюбством, учинив ряд протиправних дій, у тому числі захопив індичку, яка містилася неподалік будинку містера Буля, в одній садибі під знаком "Півмісяця". Містер Буль, розуміючи, що якщо загальноприйняті уявлення про добро і зло будуть хоч раз порушені, він не зможе поручитися і за збереження своїх власних володінь, приєднався до мешканців "Півмісяця", які вимагають повернення індички. Зробив він це не стільки заради самого птаха, який абсолютно непридатний, щоб бути поданим до різдвяного столу, скільки через те, що вважав принципи Ніка серйозною загрозою своєму спокою. Тому він доручив Еббі Дін терпляче і в той же час якомога рішучіше і твердіше роз'яснити Ніку, що надалі жодна крадіжка, у тому числі крадіжка індичок, не залишиться

безкарною; і що якщо той Нік не припинить свої віроломні дії, він (тобто містер Буль) змушений буде його покарати. Виконуючи дане їй доручення, стара понесла щось настільки монотонне, туманне, плутане і безладне, що чим довше тривали переговори, тим сильніше зміцнювався Нік у своєму переконанні (і в цьому немає нічого дивного!), що містер Буль боягуз, слова якого не заслуговують ні на що. І внаслідок цього продовжував упиратися у своїх підступах, від яких за інших обставин, мабуть, відмовився б, чим і змусив містера Буля послати проти нього своїх улюблених дітей.

6. Як ви думаєте, кого має на увазі автор, коли пише про «улюблених дітей», «синів» містера Буля?

(...). Сини містера Буля такі відважні, з такою вражаючою твердістю виносять усі негаразди, безстрашність цього неприборканого племені робить його настільки могутнім, що чутки про їхні доблесні подвиги наповнюють душу містера Буля гордістю і захопленням. Однак, війна примушує його турбуватися про життя його дітей. На жаль, людське життя у мирні часи турбує його куди менше! - і добрий старий частенько плаче крадькома, думаючи про те, що благородна кров тих, хто нескінченно милий його серцю, все ще ллється і буде литися. Один з найогидніших проявів захворювання Еббі Дін полягає у тому, що сьогодні, коли в житті містера Буля настав такий важливий і болісний етап кризи, вона все з тим же сонним виглядом "тиняється всюди" (я знову наводжу слова гідного джентльмена) і являє собою такий непривабливий контраст діяльним синам містера Буля, що останній, будучи від природи людиною мирною, часом ледве утримується від спокуси припинити її одним ударом по голові.

7. Які питання порушує лікар і які поради пропонує?

(...). Нам належить вирішити, чи здатна вона прокинутися? Якщо б наука якимось чином виявилася здатною розбудити її, було б розв'язано одну з найважливіших проблем нашого часу, оскільки до того, як Еббі Дін хоча б невиразно, не усвідомить, який вплив вона здійснює на справи містера Буля, ніякі сили на землі не допоможуть містеру Булю позбутися її. Я згоден з містером Булем, що привести її в такий стан, коли вона могла б спокійно вислухати попередження про відмову від місця, є справою першорядної важливості. І хоча мені дуже хочеться, щоб містер Буль не хвилювався занадто, я не можу сперечатися з ним, коли він (вже в котрий раз!) починає доводити, що єдине, чого потребує наш бурхливий час, це чоловіча рука, яка господарювала б у його володіннях.

ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ:

1. Історія виникнення та розвитку журналістики та публіцистики. Основні періоди.
2. Сучасні науковці про такий феномен, як «пражурналістика».
3. Усні та письмові форми передачі інформації в Давньому Римі.
4. Ораторська майстерність як одне з джерел формування публіцистики.
5. Формування засад середньовічної європейської публіцистики. Гомілетика.
6. Розвиток еристики в середньовіччі. Боротьба з єретиками.
7. «Сповідь» Аврелія Августина як публіцистичний твір.
8. Проповідь як одне з першоджерел формування публіцистики.
9. XVI-XVII ст. як новий етап в історії журналістики.

10. Внесок у світову культуру Йоганна Генсфляйша (Гутенберга)
11. Поява перших газет в Європі.
12. Англійська журналістика другої половини XVIII ст. Поява перших журналів.
13. Газета «Times»: історія, значимість для англійського суспільства у різні часи існування. «Times» як антипод масової дешевої преси.
14. Загальна характеристика стану журналістики на початку XIX ст.
15. Фактори, що сприяли розвитку журналістики у XIX – поч. XX ст.
16. Перші інформаційні агентства Європи.
17. Зародження професійної журналістики в Англії.
18. Французька преса періоду буржуазної революції.
19. Стан французької журналістики першої половини XIX ст., значні постаті.
20. Ставлення Наполеона до преси, спроби цензурного обмеження газетної діяльності.
21. Перші французькі літературно-ілюстровані журнали.
22. Німецька журналістика у XVIII ст.
23. Історія «Національної газети» в Німеччині.
24. Розвиток журналістики в Німеччині у другій половині XIX ст.
25. Зародження американської журналістики. Перші видання.
26. Сутність опозиції: «масові / якісні видання». Навести приклади.
27. Формування жанрів репортажу та інтерв'ю в американських та європейських газетах.
28. Журналістське розслідування: сутність, історія, приклади.
29. «Жовта преса»: сутність поняття, історія такого явища журналістики, як «жовта преса».
30. Цензура: її історія та шляхи протидії журналістів цензурі.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

Основна

1. Жиленко І.Р. Медійні процеси XVII-XVIII століть: навчальний посібник. Суми: Сумський державний університет, 2021. 189 с.
2. Хітрова Т.В. Історія зарубіжної журналістики: навчально-методичний посібник. Запоріжжя: ЗНТУ, 2019. 145 с.

Додаткова

1. Гудошник О.В. Історія журналістики в часи презентизму: досвід США. *Communications and Communicative Technologies*. 2021. Вип. 21. С.13 – 22.
2. Кость С. Журналістика і творчість: монографія. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2022. 720 с.

Навчальне видання

ІСТОРІЯ ЖУРНАЛІСТИКИ ТА ПУБЛІЦИСТИКИ

ЧАСТИНА 1: ЗАРУБІЖНА ЖУРНАЛІСТИКА

Методичні вказівки
та завдання для самостійної роботи
здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 061 «Журналістика»

Укладачі:

Мусій Валентина Борисівна
Чмир Андрій Валерійович

В авторській редакції

Підп. до друку 28.11.2025. Формат 60x90/16
Обсяг 1,63 ум. друк. арк.
Папір офсетний. Гарнітура «Times New Roman»
Наклад 100 пр. Зам. № 25063

Видавець і виготовлювач
С. Л. Назарук

Україна, 65009, м. Одеса, вул. Фонтанська дорога, 10
Тел.: 050 905 23 77. E-mail: selen_odessa@ukr.net
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7024 від 23.12.2019 р.